

phischen Tradition, *IV* 28 (1988), 141–53; Josef van Ess, *Das Kitāb al-ʿIrğāʾ* des Ḥasan b. Muḥammad b. al-Ḥanafīyya, *Arabica* 21 (1974), 20–52; Josef van Ess, *TC*; Hayrettin Yücesoy, *Messianic beliefs and imperial politics in medieval Islam. The ʿAbbāsīd caliphate in the early ninth century*, Columbia SC 2009.

SEAN W. ANTHONY

Grand National Assembly (Turkey)

The origins of the **Grand National Assembly of Turkey** (GNAT; Türkiye Büyük Millet Meclisi, TBMM), often mistranslated as the Turkish Grand National Assembly, may be found in the assemblies of the first and second constitutional periods (1876–1918). During the war of independence (1919–22), Entente troops occupied Istanbul in March 1920, and the sultan dissolved parliament on 2 April 1920, which prompted the nationalists in Anatolia to form a new parliament in Ankara. After elections were held, the new parliament—which consisted of deputies elected from the provinces and a group of members of the Meclis-i Mebusan (Chamber of Deputies)—was opened on 23 April 1920, and for the first time, its president, Şerif Bey (1845–1929), used the phrase “Grand National Assembly” instead of Meclis-i Mebusan. On 8 February 1921, the cabinet passed a decree on “the composition of the Grand National Assembly of Turkey” and thereby proclaimed the new parliament under this name.

The Assembly, acting as the constituent assembly, enjoyed both legislative and executive powers. Mustafa Kemal Paşa (d. 1938) was elected speaker during the second sitting. The Assembly’s objective

was to rescue the country, the caliphate, and the sultan from the foreign powers.

An early election was held in April 1923, and the newly formed government resigned due to a disagreement with the Assembly. Mustafa Kemal Paşa took advantage of this crisis and proposed the proclamation of a republican form of government to parliament. The majority in parliament supported his proposal, and, on 29 October 1923, the Republic of Turkey was proclaimed, with Mustafa Kemal Paşa elected as its first president.

Initially, the parliamentary system was meant to be multi-party. Mustafa Kemal’s Halk Fırkası (Peoples’ Party) already existed, and dissidents in the Assembly formed the Progressive Republican Party (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası), on 18 November 1924. However, because it opposed the kind of regime the Kemalists were trying to establish, the new party was officially dissolved on 5 June 1925. Another party, the Free Republican Party (Serbest Cumhuriyet Fırkası), was formed by Fethi Okyar (d. 1943), Kemal Paşa’s confidant, on 12 August 1930. Fethi dissolved his party on 17 November 1930, after it attracted reactionaries opposed to the regime.

Between 1930 and 1945, the Republican People’s Party (Cumhuriyet Halk Partisi, CHP) governed Turkey singly, without any opposition. After World War Two, parties were formed again, and the Democrat Party (Demokrat Partisi, DP) emerged from the elections of 1946 as the opposition in parliament. In the parliamentary elections of May 1950, the DP won 415 seats and became the governing party, while the CHP went into opposition.

The military coup of 27 May 1960 and the constitution of 1961 altered Turkey’s

T.B.M.M.

KAYALI, Kurtuluş (Yrd. Doç. Dr.), "I. TBMM'de Muhalefet", Tazimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 37, (Mart 1986), 1161 - 1168.

3 NISAN 1993

İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi dönemi Türk siyasi hayatı. (1923-1927). DİNÇ, Mehmet Emin. Yüksek Lisans. Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlk ve İnk Tar Enst, Ankara, 1992. 98 s., 151 ref. Danışman: Prof. Dr. Abdülhaluk Çay. Dili: Tr.

20 MAYIS 1998

19125 1234. Velidedeoğlu, Hıfzı V.: İlk meclis ve milli müca-
dele'de Anadolu / Hıfzı Veldet Velidedeoğlu. - İstanbul :
Çağdaş Yayınları, 1990. - 300 S. - (Tarih - anı - gezi - olay
dizisi ; 52)
Inhalt d. türk. Titels: Die 1. Türk. Nationalversammlung u.
Anatolien im türk. Freiheitskrieg 30 A 20720

22 OCAK 1994

-T.B.M.M

Nuran Canbulat; "I. Dönem TBMM Mebuslarından Mehmet Salih Yeşilöglü'nün Meclisteki Faaliyetleri"
1993, 100 s.
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Günay Çağlar.

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Master Tezi.

03 HAZİRAN 1996

Haluk Selvi; "Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Celaleddin Arif Bey",
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Günay Çağlar.

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Master Tezi. Tarihçi

03 HAZİRAN 1996

08 OCAK 1996

132936 6822. Atatürk, Kemal: Türkiye Büyük Millet Meclisi gizli
oturumlarında sorunlar ve görüşler : (23 Nisan 1920 - 29-
Ekim 1923) / Mustafa Kemal Atatürk. Yayına hazırlayan
Raşit Metel. - İstanbul : Belge Yayınları, 1990. - 592 S. -
19125 (Atatürk ilkeleri ve inkılab tarihi dersleri kaynakları ; 1)
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
Inhalt d. türk. Titels: Atatürks Reden in d. geheimen Sit-
zungen d. Türk. Nationalversammlung i. d. J. 1920 - 23
ISBN 975-7555-26-6 - ISBN 975-7555-24-4f 30 A 15647

08 OCAK 1996

19125 TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ - 191335 İNKILAP HARBİ
Tez başlığı : Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi ve millî mücadelenin anlamı.
Danışman : Doç. Dr. Mahmut Arslan. İ.B. Fak. Sosyoloji 4-L
Tezi hazırlayan : Ufuk Özcan. Ens no : Tarih : 1991.

Birinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin iç güvenlikle ilgili çıkardığı kanun
ve kararname (23 Nisan 1920- 16 Nisan 1923). KUTLU, Cemil. Yüksek Lisans.
Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlk. ve İnk. Tar. Ens., Erzurum, 1992. 111 s., 32 ref.
Danışman: Doç. Dr. Dündar Aydın. Dili: Tr.

Millî Mücadele'de Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin dış siyaseti ve
ilişkileri. SEDEF, Ahmet. Yüksek Lisans. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Konya, 1992. s.45,25 ref.
Danışman: Prof. Dr. Mine Erol. Dili: Tr.

20 MAYIS 1998

20 MAYIS 1998

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ikinci grup muhalefeti. GEÇER, Kadir
Türker. Yüksek Lisans. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Ens., İstanbul,
1993. 160 s., 75 ref.
Danışman: Y. Doç. Dr. Jale Sarmaşık. Dili: Tr.

20 MAYIS 1998

03 HAZİRAN 1996

Türkiye B.M.-Meclisi

ARAŞTIRMACI	: Dursun Gök
TEZİN ADI	: İkinci Büyük Millet Meclisi ve Faaliyetleri
TÜRÜ	: Doktora
DANIŞMAN	: Prof. Dr. Nejatı Goyuncu
ÜNİVERSİTE ve BÖLÜM	: Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Atatürk Meclisi ve İnk. Tarihi Böl.
BITİŞ TARİHİ	: 1992
BASILDIĞI YER-TARİH	
veya	
BULUNDUĞU KÜTÜPHANE	: Selçuk Üniv. Sosyal Bil. Enst.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

-
- 1 AYSUN AYDIN ÖKSÜZ, Cumhuriyet Dönemi mimarlık üretiminde bir aktör olarak TBMM (1923-1950), Yıldız Teknik Üniversitesi, Doktora, 2011

 - 2 BİRSEN KARATAŞ, I. Dönem TBMM'de Ardahan milletvekilleri ve faaliyetleri, Kafkas Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2007

 - 3 SELMA ÇAMUR, Birinci Mecliste Niğde milletvekilleri ve siyasi faaliyetleri, Niğde Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2009

s.ü. Fen-Ed. Tarih

08 OCAK 1996

-1992 Atatürk İlk.İ.T. Dursun GÖK

Prof.Dr.Nejat GÖYÜNÇ

İkinci Büyük Millet Meclisi ve Faaliyetleri (1923-1927)

Doktora Tezi.

553 19125 TÜRKİYE BÜYÜK
MİLLET MECLİSİ

Sayfa.

1125

4433 BASGIL, A. F. Le droit de petition
devant la Grande Assemblée Nationale.
Étude sur l'article 82 de la Constitution
turque. Ann. Fac. Droit Istanbul 1
(1952), pp. 277-298

T.B.M.M

Büyük Millet Meclisi
Örnekte dilekçe Hakkı.
Tarih Anayasanın 82. md.
üzerine çalış

T.B.M.M

GIRITLI,

İsmet (Prof. Dr.), "Türkiye Büyük Millet Meclisi 67 Yaşında", Marmaranın Sesi
Dergisi, 33, (1987), 4 - 5.

195 HAZİRAN 1993

19128

İkinci Büyük Millet Meclisi ve faaliyetleri (1923-1927). GÖK, Dursun. Doktora.
Selçuk Üniversitesi, Atatürk İlk. ve İnk. Tar. Ens., Konya, 1991. 553s.
Danışman: Prof.Dr.Nejat Göyünç.

T.B.M.M
- Kütüphane

SUNRA GELEN BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

08 KASIM 1996

Yeysi KAYIRAN

Tarih

Doktora

Tez

Meşrutiyetten Bugüne Meclis Başkanlığına Müessesesi

Danışmanı: Prof.Dr. Mustafa KAFALI

Erciyes Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi (Tarihsiz).

T.B.M.M.
- Osmanlılar

SAĞDIÇ,

Lâle L., "Kütüphane Otomasyonu ve T. B. M. M. Uygulaması", Yayınlanmamış
Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Necmettin Sefercioğlu), Ankara Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987, 94 S.

T.B.M.M

FIRENGİZ,

Mustafa "4. cü, 5. ci ve 17. ci Dönemlerde Millet Meclisi ve T. B. M. M.'de Meclis
Araştırmaları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Atilla
Özer), Gazi Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü,
1987, 87S.

30 NISAN 1993

28 HAZİRAN 1996

T.B.M.M.

Ahmet SÖLEK

Tarih

Tarih

Yüksek Lisans Tez Dönemi

Abdülhak Renda (Atatürk ve İnönü Devri TBMM Başkanı)

Danışmanı: Prof.Dr. Aydın TANERİ

Erciyes Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi (Tarihsiz).

GÖKKAYA,

K. "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920 - 1923)",
Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, 1,
(1), (1987), 233 - 235.

T.B.M.M

03 HAZİRAN 1996

30 NISAN 1993

414) Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri:

Ankara, Başbakanlık Basımevi,

1. (1923 - 1960).- 1978.- 176, 81 S.

2. (1960 - 1978).- 1978.- 478 S.

3. (1979).- 1980.- 416 S..

(T.C. Başbakanlık O ve M Daire Başbakanlığı ; 11)

Sign.: 50730

T.B.M.M.

7258

1.Dönem (23 Nisan 1920-16 Nisan 1923) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde basın, haberleşme ve ulaştırma ile ilgili çıkan kanun ve kararname.
YILMAZ, İskender. Bil. Uz. Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlk. ve İnk. Tar. Ens., Erzurum, 1989. 235s.

Danışman: Y.Doç.Dr.Dündar Aydın.

28 MAYIS 1993

15 HAZİRAN 1993

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kuruluşu, evreleri, yetki ve sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923). ASLAN, Yavuz. Bil. Uz. Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlk. ve İnk. Tar. Ens., Erzurum, 1990. 196s.

Danışman: Doç.Dr.Dursun Ali Akbulut.

10179

15 HAZİRAN 1993

T.B.M.M.
- İstiklal Savaşı

1167

Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki faaliyetleri. ÖZGÜL, M. Cemil. Doktora. Ankara Üniversitesi, Atatürk İlk. ve İnk. Tar. Ens., Ankara, 1987. 471s.

Danışman: Prof.Dr.Aydın Taneri.

T.B.M.M. TÜRK İNKILAP TARİHİ

- İstiklal Harbi.

15 KASIM 1993

10183

1. dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Hakkari mebusu Mazhar Müfit Bey'in faaliyetleri. YAVUZ, Nurcan. Bil. Uz. Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlk. ve İnk. Tar. Ens., Erzurum, 1990. 268s.

Danışman: Y.Doç.Dr.Selçuk Günay.

27 TEMMUZ 1992

✓
TÜRKİYE BÜYÜK
MİLLET MECLİSİ

347) Reşit Paşanın Hatıraları (Sivasta Harekâtı Milliye
Başlangıcından Sivas Kongresi ve Birinci Büyük Millet Meclisinin
Açılışına Kadar):
İstanbul, Tan Matbaası, 1940. 165 s..
Sisn. 587:9

191125 - Türkiye B.M.M.

44 — I. TBMM'de siyasal fikir çatışmaları (*)

Nuray HEKİMOĞLU

Tez Dan.: Prof. Dr. Mübeccel KIRAY

Kabul Tarihi : 5.3.1985

TBMM öncesi siyasal gelişmeler ve meclisin açılışı, dayandığı hukuksal temeller kısaca açıklandıktan sonra Birinci TBMM'de sol arayışlar ve sola tepkiler, inkılâpçı - muhafazakâr görüş farklılıkları ve muhalefetin doğuşu; TBMM zabıt cerideleri, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi ve o dönemi yaşamış kişilerin anılarından yararlanılarak verilmiştir.

Marmara Üniversitesi 1982-1986 Tez Özetleri

Haz. Muallâ Zeren, s. 87, 1987 - İstanbul.

Y. Lisans Tezi.

28 MAYIS 1993

TBMM

**KÜTÜPHANE ve DOKÜMANTASYON
MERKEZİ**

KİTAPLAR ARASINDA

TÜRKER ACAROĞLU

Türkiye Büyük Millet Meclisi Üzerine Yazılan Başlıca Eserlerin Bibliyografyası

I. AÇIKLAMALI BÖLÜM

1 — **Anadolu İnkılabı, Mücadehat-i Milliye Hatıratı, 1335 - 1339 [1919 - 1923]** (1924). — (Ayıcı Arif) lâkabıyla tanınmış eski Kolordu Komutanlarından Miralay (Albay) Mehmet Arif, bu anılarını kaleme aldığı sırada (Eskişehir Mebusu) idi. Anadolu ihtilâli hakkında, galiba, ilk yazılan eser budur, sanırım (90 s., 40 krs.). Kitapta yazar, Milli Mücadele anıları arasında, Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışını da ele alır. «İstanbul hâdisatı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi» başlığını taşıyan bu beş sayfalık (s. 40 - 44) bölümde; 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilâf Devletlerince resmen işgali, birçok ricalin tahkir ve tevkif olunarak Malta adasına sürülmesi üzerine, Meclis-i Meb'usan'ın görevine devam edemiyerek dağılması, Lamat Ferit'in yeniden iktidara geçmesi, Anzavur'la Anadolu'da tethiş siyasetini izlemesi anlatılır. Bunun üzerine, ilkin Anadolu'nun İstanbul ve Adana ile ulaşımını kesmek için, Geyve ve Ulukışla demiryolları ve köprüleri havaya uçurulur. Eskişehir'le Afyondaki İngiliz kuvvetlerine taarruza geçilir.

«İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'ın dağılması ve memleketin yeni buhranlara maruz kalması üzerine, salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir Meclis-i Millî'nin Ankara'da içtimaî lüzumu (Heyet-i Temsiliye) tarafından ilân edilerek mebuslar âcilen Ankara'ya davet olundu (19 Mart 336/1920)».

«... Mukadderat-i memlekete vaziyetli olmak üzere 23 Nisan 336'da içtima eden (Büyük Millet Meclisi) henüz mesaisini tanzim edememiş idi.»

«Dahili ve harici düşmanların müsterek faaliyetleriyle imhasına kastedilen Anadolu, azim buhran ve heyecan devresi geçirmekte idi (mayıs 336)».

2 — **Birinci Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ve isyanlar** (1955). — Değerli gazeteci rahmetli Yunus Nadi (Abaloğlu) nun anıları, Sel yayınlarının (Atatürk kütüphanesi) dizisinde basıldı (112 s., 1 TL.). Anılara giriş niteliğindeki kısa önsöz şöyle bitiyor: «Saray ve Babıâli'nin gönderdiği Anzavur, Hilâfet Ordusu, Kuva-yi İnzibatiye, yer yer başlayan isyanlar ve bu arada Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışı. İşte bu eserde takip edeceğimiz fasıllar.»

Yazarın bundan önce çıkan «Ankara'nın ilk günleri» (1955) adlı anılarıyla bu ciltteki anılar, bağlanabilir. Anzavur'un Mihaliç üzerine yürümesiyle ilgili olarak Ankara'ya gelen ilk haberlerden sonra ilk tedbirler alınmıştır. Bazı mebuslar asilerin eline düşer. İlk şehit, Kaymakam Mahmut Bey'dir. İkincisi, Kaymakam Arif Bey'dir. Meclis'in açılışına doğru Mustafa Kemal durumu açıklayan bir genelge gönderir. Meclis açılır. Ertesi gün Mustafa Kemal ilk büyük nutkunu söyler, yeni türk devletinin esaslarını anlatır. Heyet-i Temsiliye görevlerini Meclis'e bırakır. Ankara İstanbul'un fetvalarına karşılık verir. Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi Reisi olur. Meclis ilk beyannamesini yayımlar.

Fevzi Paşa Ankara'ya gelir. İstanbul Hükümeti yok sayılır. İcra Vekilleri seçilir. İsyân hareketleri Biga, Bolu ve Yozgat gibi başlıca

üç alanda başgösterir. Bunlardan Yozgat'taki Çapanoğulları isyanı daha önemlidir. Hepsini bastırılır.

Yunan kuvvetleri de saldırıya geçer. Balıkesir - Bursa düşer. Ankara'da bir miting yapılır. Demirci sukut eder. Çerkes Ethem olayına doğru ilk vaka olur. Mustafa Kemal Paşa müdahale eder. Uşak da düşmüştür. Mustafa Kemal cepheye gider. Bir taarruzumuz akim kalır. İşte, kitabın anlattığı anılar bunlardır.

3 — **Millî Mücadele ve İnkılaplarla ilgili kanunlar, Esbab-i Mucibeleri ve Meclis Görüşmeleriyle** (1957) - Kemal Arıburnu'nun hazırladığı bu kitabın ilk cildi, Ankara'da yayımlandı (345 s., 12.50 TL.). Anayasa - Laiklik ve bu iki bölüme bir ekten ibaret olan kitap, Millî Mücadele ve devrimlerimizle ilgili bazı kanunların metinlerini, gerekçelerini, Meclis görüşmelerini sunmaktadır. Önsözde, kitabın amacının daha iyi anlaşılabilmesi için, gerekçeler ve Meclis görüşmelerinden yararlanılarak, onlardan bazı paragraflar da alınarak Meclis'in tarihçesi ve çalışmaları özetlenmektedir. Kitap, Meclis Zabıt Cerideleriyle Düstur'lar taranarak ortaya çıkarılmış. Metinler tarih sırasıyla veriliyor. Gizli celselerdeki görüşmelerle encümenlerdeki görüşmeler sağlanamamış.

Ek bölümde karar, takrir, talimatname, tamim ve nizamnamelerin metinleri derlenmiştir. Ayrıntılı fihrist ve dizin sondadır.

4 — **Türkiye Büyük Millet Meclisi Müzesi**, (1961) — T.B.M.M. Müzesinin 23 Nisan 1961 de yapılan açılışı dolayısıyla Müze Müdürü rah-

01 MART 1993

I.Ö. Hukuk Fakültesi Meemvası,

cilt: XXIII (sayı: 3-4) 1957,

İstanbul-1958, s. 227-247.

TÜRKİYE BÜYÜK MECLİSİ HÜKÜMETİ'NİN KURULUŞU VE SİYASİ KARAKTERİ

Doç. Dr. Tarık Z. Tunaya

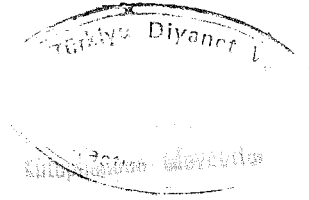
Müdafaai Hukuk hareketinin¹ gerçekleştirici organı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'dir. 23 Nisan 1920 de, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Birinci Döneminde kurulmuş olan bu hükümet sistemi, İkinci Dönemin başlangıcında Cumhuriyet rejimine kalbolmuştur (29 Ekim 1923)². Türklerin ilk defa karşılaştıkları Anayasa problemleri de gene bu devre boyunca ortaya atılmış ve büyük bir serbestlik ve açıklıkla tartışılmıştır. Bu devrenin inkılâpçılığı, Türk tarihinde ilk olarak millî hâkimiyet prensipini siyasi ve hukukî temel edinmesi, bugünkü Devlet ve hükümet şekil ve sistemimizi açıkça tespit etmiş olmasındadır. Bu esasa göre millî hâkimiyetin temsili bir demokrasi şeklinde kullanılması kararlaştırılmıştır³. Gene temsili demokrasi kadrosu içinde Devlet iktidarlarının teşkilâtlandırma ve işleyişinin, «Conventionnel» sistem veya Meclis Hükümeti tarzında olması kabul edilmiştir⁴. Böylece, Türkiye

1) Bu hareket İstiklâl Mücadelesinin, Türk İnkılâbının etik ve doktrinal temelini teşkil etmektedir. Üzerinde pek az durulmuş olan bu hareketin şu tarifini vermiş-tik: «Müdafaai Hukuk, Osmanlı Devletinin asırlık hatalarından mes'ul tutulan, Mondros Mütarekesinin haksız tabikâtı ile zulüm ve adaletsizlik baskısı altında ezilmek, müstemele halinde yaşatılmak suretiyle cezalandırılmak istenen Türklerin millet olarak ve bu topluluğun siyasi ifadesi olan millî müstakil bir Devlet kurarak yaşamak hakkını Osmanlı Hükümetine, İmparatorluğun diğer unsurlarına ve bu hakkı tanımayan Birinci Dünya Harbinin galip Devletlerine karşı fâilî bir mücadele sonunda elde etmesidir.» Bu tarif ve bu hareketin esasları, metodu ve gelişme safhaları için bk. Tarık Z. Tunaya: *Türkiyede Siyasi Partiler* (İstanbul 1952), s. 472-539.

2) *Teşkilâtî Esasîye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadûline Dair Kanun* (No, 364, 29.10.1339 - 1923) (Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası - İkinci İntihap Devresi; Birinci İctima Senesi, s. 125).

3) Böylelikle millî hâkimiyetin diğer iki kullanılma şekli olan *Doğrudan doğruya demokrasi* ile *Yarı doğrudan doğruya demokrasi* (referandum, halkın kanun teklifi, halkın vetosu) kabul edilmemiş olmaktadır. Bununla beraber, bu şekiller ve müesseseler üzerinde müzakereler cereyan etmişdir.

4) Bu suretle temsili demokrasinin diğer iki usulü olan *Parlamanter* (İcra - tearı muvazenesine dayanan), ve *Prezidansiyel* (İcranın üstünlüğünü sağlayan) hükümet

19 OCAK 1996

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

(1920 - 1986)

İHSAN EZHERLİ

Türkiye Diyanet Vakfı İlâm Araştırmaları Merkezi Kütüphane	
Demirbaş No:	23440
Tasnif No	303.4 J.Z.H.7

Nisan 1986

HAK, HAK SAHİBİNİNDİR.

1859 — Yine Ebû Hüreyre Hazretleri anlatıyor: Resûlu'llâh *sallâ'llâhu aleyhi ve sellem*'den işittim, buyurdu ki:

“(Vaktiyle) iki kadın ve berâberlerinde iki erkek çocukları vardı. Bunlar (yolda giderken) bir kurt gelip bunlardan birinin çocuğunu kapmış gitmiş. Çocuğunu kurt kapan kadın, arkadaşı kadına: Kurdu kaptığı çocuk senindi, der. Diğer kadın da: Hayır, senin oğlunu kaptı, der. Bunun üzerine Dâvud *aleyhi's-selâm*'ın huzûrunda muhâkeme olurlar. Hazret-i Dâvud, sağ kalan çocuğu büyük kadına hükmeder.

Bunlar, bir de, Dâvud *aleyhi's-selâm*'ın oğlu Hazreti Süleymân'a mes'eleyi arzderler. Süleyman *aleyhi's-selâm* (işin hakikatini anlamak için): Bana bir bıçak getirin ki, çocuğu ikiye bölüp iki kadın arasında paylaşayım, deyince küçük kadın, Hazret-i Süleymân'a: Allah sana rahmet etsin! Aman çocuğu kesme, zîrâ çocuk bu kadının oğludur, der.

Bunun üzerine Süleymân *aleyhi's-selâm* da (kadının gösterdiği şefkat üzerine) çocuğun küçük kadına aid olduğuna hükmetmiştir.”

(Hadîsi, Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir.)

İLK CUMHURİYET MECLİSİNDE DİNİ YAYINCILIK HAKKINDA TARİHİ BİR KARAR

- Türkiye B. M. M.

GİRİŞ

Mehmet BULUT *

Cumhuriyet Döneminde Dinî Yayın Konusunda Alınan Bir Kararın 67. Yılı

3 Mart 1924'de çıkartılan bir kanunla Şer'îye Vekâleti kaldırılmış, bu vekâletin görevlerinin bir kısmını deruhte etmek üzere Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur (Kanun no: 429). Söz konusu kanunda bu yeni teşkilâtın kuruluş gerekçesi, görevleri, yetki ve sorumlulukları özetle şu şekilde yer almıştır:

Muamelât ahkâmının dışında, İslâm Dini'nin inanç ve ibadetlerine dair bütün işlerin düzenlenip yürütülmesi için Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur.. Bu teşkilât Başvekâlete bağlıdır.. Dinî müesseselerin idaresi, Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bütün cami ve mescitlerin, tekke ve zaviyelerin idaresi; imam, hatip, vaiz, şeyh, müezzin, kayyım ve diğer hizmetlilerin tayin ve azillerine Diyanet İşleri Reisi memurdur.. Müftülerin mercii, Diyanet İşleri Reisliğidir...⁽¹⁾

Kanunun metninde sarıh olarak dinî yayın hizmetine temas edilme-

mişse de, Nisan 1924'de görüşülen daha ilk bütçesi sırasında Reisliğin dinî yayın görevi meselesi Meclis gündemine gelmiştir. Bütçenin fasılları görüşülürken, bazı mebuslar, mülgâ Şer'îye Vekâleti bünyesindeki ilmi heyeti, yani Tetkikat ve Te'lifat-ı İslâmiye Hey'eti'ni hatırlatarak, bu yeni teşkilâtın bütçesi fasıllarında böyle bir heyetin yer almamasına dikkat çekmişlerdir. Yetkililer, Diyanet bünyesinde oluşturulan sekiz âzâlî “Hey'et'i Müşavere”nin, diğer görevleri yanında dinî yayın hizmetini de yürüteceğini belirtmişlerse de, bu cevap tatminkâr bulunmamış; daha önce özel bir kanunla kurulmuş olan söz konusu hey'etin varlığının devam etmesi gerektiği savunulmuştur. Ancak bu doğrultudaki itiraz ve ısrarlar netice vermemiş, Şer'îye Vekâleti ile birlikte Tetkikat ve Te'lifat-ı İslâmiye Heyeti'nin varlığının da sona ermiş olduğu-uygulama itibariyle anlaşılmıştır.⁽²⁾ Bununla birlikte, kuruluşunun ilk yıllarında, Diyanetle ilgili Meclis müzakerelerinde bu teşki-

* A.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Doktora Öğrencisi

(1) Kanunun maddeleri için bkz.: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, yıl 2, c.7.s.24-26.

(2) Geniş bilgi için bkz: Mehmet Bulut, “I. ve II. TBMM’inde Din Eğitimi, Din Hizmetleri ve Dinî Yayın konularında Yapılan Meclis Müzakereleri”, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991, s. 144-147.

Temellerinde Atatürk milliyetçiliğine tepki bulunan bu milliyetçilik akımları II. Dünya Savaşı sırasında daha çok düşünsel düzeyde kendilerini göstermelerine karşın, savaşın sonunda Türkiye'de batının da etkisiyle çok partili hayata geçişte ve günümüze kadar gelen süreçte çeşitli adlarla anılan siyasal partilerin programlarında ve eylemlerinde varlıklarını sürdürmüşler, bugün de sürdürmektedir.

Avcı, Cemal: III. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri, Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Azmi Süslü) VIII-253 s.

Bu çalışma, 1 Kasım 1927-26 Mart 1931 tarihleri arasında görev yapan III. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yapısını, faaliyetlerini, bu dönem içinde geçen olayları ve bu olaylar karşısında meclisin tutumunu kapsamaktadır.

Tümü Mustafa Kemal tarafından gösterilen adayların seçilmesiyle oluşan III. TBMM çoğunluğu 40-50 yaş arasında olan üyeleriyle dinamik bir yapı sergilemektedir. Milletvekillerinin % 70'ten fazlası yüksek tahsillidir.

III. TBMM döneminde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti çağdaş uygarlık ve lâiklik yolunda önemli gelişmeler sağlamıştır. Arap harfleri yerine Lâtin harflerinin kullanılmasını sağlayan harf inkılâbı gerçekleştirilmiş, rakam ve ölçüler, anayasa ve diğer kanunlar lâik ve çağdaş normlara uygun bir hâle getirilmiştir. Kadın hakları konusunda büyük gelişmeler kaydedilmiştir.

Çok partili siyasî hayata geçilmesi için bir deneme yapılmış, ancak kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın zararlı sonuçlar vereceğinin anlaşılması üzerine bu girişim ertelenmiştir.

Eğitim e kültüre önem verilmiştir. Harf inkılâbından hemen sonra kurulan Millet Mektepleri ile okur yazar azlığı sorununa çözüm getirmek yolunda önemli adımlar atılmıştır. Eğitimin lâik ve millî temeller üzerine oturmasına önem verilmiştir. Türk tarihi ve dili üzerine önemli çalışmalar yapılmıştır.

Ekonomi alanında 1929 dünya ekonomik buhranının etkisiyle daha çok içe kapanılmış, ancak yine de Türkiye ve dünya açısından önemli başarılar sağlanmıştır.

Dış politikada dünya da saygın bir konum elde edilmiş, ikili antlaşmalar yanında dünya barışına hizmet edecek uluslar arası antlaşmalara da imza konmuştur.

Bu dönemde Menemen olayı, Mustafa Kemal Atatürk'e suikast girişimi ve Ağrı civarında meydana gelen ayaklanma girişimi gibi inkılâplara ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı tepki hareketleri olmuşsa da bu olaylar alınan etkin önlemlerle kısa zamanda bastırılmıştır.

Bu çalışmada ele alınan konular Türk parlamento tarihi açısından günümüze ışık tutacak mahiyettedir.

Kayapınar, Levent: "Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi", Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Melek Delilbaşı) II-329 s.

Mora Yarımadası'nda XIV. ve XV. yüzyıllardaki siyasî yapılanma 1204'teki IV. Haçlı Seferinin bir sonucu idi.

Tarihi kaynaklar Mora'da Türklerin ilk defa görüldüğü yıl olarak 1263 yılını kaydediyorlar. Bu tarihten sonra ücretli Türk askerleri Mora Despotluğu ile Ahaya Prensiği arasındaki mücadelede siyasî güçlerin vazgeçemediği unsur haline gelmiştir.

Osmanlı Türkleri Balkan Yarımadası'na ayak basınca 1352 yılında Çimpi Kalesini, 1354 yılında da Gelibolu'yu aldılar ve Mora'da ilk olarak 1387 yılında görüldüler. Mora içlerine yapılan ilk akınlar uç beyi Evrenos tarafından gerçekleştirildi. Daha sonra bu akınlar Turhan Bey ve oğlu Ömer ile Sultan II. Murat ve II. Mehmet tarafından sürdürülmüştür. Mora Sultan II. Mehmet'in 1458 ve 1460 yıllarında gerçekleştirdiği seferler ile Osmanlı hakimiyetine geçmiştir.

Evrenos ve Turhan Bey'in düzenlediği akınların amacı Mora Yarımadasının beşeri e doğal zenginlik kaynaklarını tüketmeye çalışmak ve siyasî güçleri zayıflatarak Osmanlı Devleti'ne tabi duruma getirmektir. Yani, akıncı beyleri tedrici bir fetih siyaseti izlemişlerdir. Ancak II. Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra tedrici fetih politikasını bırakıp doğrudan ilhak siyasetini izleyerek Mora'yı Osmanlı Devleti'ne katmıştır.

Osmanlılar, Mora'yı 17 nahiyeye ayırdılar. Mora'nın ilk tahrir defterine göre bu nahiyeler Vostiça, Hulumiç, Vumero, Krevukor, Arkadya, Leondar, Korintos, Balya Patra, Kalavrita, Minhalu, Bezenik, Kalandriça, Sandomiri, Grebana, Aya İlia, Gardicko ve Mistra idi.

Mora vilayetinden elde edilen vergi geliri o dönemde 27.740 altın para karşılığı olan 1.109.608 akçe idi. Bu rakamın Osmanlı Devletine 1453 yılında Mora Despotluğunun ödediği yıllık 12.000 altın paranın yaklaşık üç katı olduğu anlaşılmaktadır.

Mora ilk tahrir defterinden anlaşıldığı kadarıyla idareci ve ilmiye sınıfı dışında, reaya arasında Müslümanlara rastlanmaz. Mora halkı Hıristiyan olan Rumlardan (% 57,58) ve Arnavutlardan (% 42,42) oluşmaktadır. 1460-1463

Heyet-i Temsiliye başkanı olarak M. Kemâl Paşa, Milli Mücâdelenin idâresini böylece eline almış bulunuyordu. Kongrelerde alınan kararları yürürlüğe koyacak tek merci de, Paşa ile etrafındaki bir avuç arkadaşı oluyordu. Liderlik mes'alesine gelince; Mustafa Kemâl Paşa direniş ve kurtuluş harekâtını bizzat kendisinin idâre etmesinin mecburî olduğuna, zirâ o, hem tarihin akışını doğru yorumladığına, hem de Türk halkının gerçek arzu ve temayülünü anladığına inanıyordu.

İşte bu liderlik felsefesine uygun olarak Sivas Kongresi'nden sonra M. Kemâl mutlak sûrette hâkim olduğu Heyet-i Temsiliye vâsıtasıyla çalışmalarını iki ana gayeye yönlendirmiştir. Birinci gaye yurt çapında siyâsî bir teşkilât kurmak idi. Bunun için de Sivas Kongresi kararlarına uygun olarak Şarkî Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti mahallîlikten çıkarılarak, bütün yurdu içine alacak Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti hâline sokulmuştur. Heyet-i Temsiliyenin devamlı teşviki ile yurdun her tarafında şubeleri açılmış ve daha önce çeşitli isimler altında kurulmuş olan, direniş ve milli hakları savunma cemiyetlerinin ezici çoğunluğu Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin birer şubesi hâline gelmişlerdir. Bu çeşit direniş ve savunma cemiyetleri az bir süre içinde İstanbul'un müslümanlarla meskûn her semtinde, Anadolu'nun her kasaba ve şehrinde kurulmuştur. Bu kuruluşların halkın siyâsî eğitiminde ve psikolojik seferberliğinde birinci derecede önemli faydaları olmuştur. Bilhassa Türk Ocaklarının bu hususta büyük hizmetleri görülmüştür. 1919 teşrin I. 'i ile 1920 mart arası Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti, çok ileri bir safhaya ulaşarak yurdun her tarafını kaplamış bulunuyordu. Böylece milli kurtuluş hareketi çok sağlam bir temele oturtulmuş oluyordu. Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetlerinin her tarafta sür'atle kurulmasında ve gelişmesinde eski İttihat ve Terakkî Fırkası'nın Anadolu'daki üyelerinin yardımları da büyük olmuştur. Hattâ bâzı yerlerde cemiyetler âdeta İttihat ve Terakkî'nin bir devamı olarak ortaya çıkınca, İstanbul hükûmeti, İttihatçıların, milli harekâtı tekrar iktidârı ele almak için bir vâsıta olarak kullandıklarını ileri sürmüştü. Onun için teşrin I. 1920'de Mustafa Kemal ile İstanbul temsilcileri arasında tanzim edilen, fakat tasdik edilmeyen beş protokolden birinde milli hareketin İttihat ve Terakkî ile ilgisi bulunmadığı ve Birinci Cihan Harbi'ne girme mes'uliyetinin İttihatçılara yükletilmesi (M. Kemâl bu sorumluluğu kısmen İttihatçılara yüklemiştir) gerektiği ön görülmüştü. Her ne olursa olsun şu da bir gerçektir ki İttihat ve Terakkî mensupları Milli Mücâdelenin başlamasında ve teşkilatlanmasında mühim vazifeler ifâ etmişlerdir. Ötedenberi garp cephesinde çarpışan müfrezeler ve bu gaye ile Anadolu

Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurdukları silâhlı müfrezeler Kuvâ-yı Milliye'yi teşkil etmişlerdir. Böylece halka dayanarak kurulan Milli Mücâdele Teşkilâtı şöyle bir manzara arz ediyordu. Milleti temsil eden kongre-Sivas Kongresi-Anadolu Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'ni yurt çapında bir teşkilât hâline getirmiş ve Kuvâ-yı Milliye vâsıtasıyla kendi ordusunu kurarak yeni siyâsî rejimin temellerini atmıştır. İstanbul hükûmeti 20. kolordu kumandanı Ali Fuad [Cebesoy] Paşa'yı vazifesinden alınca M. Kemâl onu Kuvâ-yı Milliye'nin kumandanlığına getirmiştir. Gerçi Mustafa Kemâl içinde bulunduğu siyâsî ve sosyal sistemin kaidelerine uyararak, her zaman sultan ve halifeye sâdik olduğunu beyân etmişse de, onun hareketinin gerçek mânası ne İstanbul'un ne de İngilizlerin gözünden kaçmıştır. Sivas Kongresi'nden sonra M. Kemâl, bizzat pâdişâhla muhâbere ederek pâdişâhı ve hükûmetini Erzurum ve Sivas'ta alınan kararları kabûl etmeye dâvet etti. Bunu gerçekleştiremeyince de kumandanlara ve idâri âmirlerle tâmimler göndererek vilâyetlerin İstanbul ile haberleşmelerini kesmiş ve İstanbul hükûmetini gövdesiz bir baş şekline sokmuştur. Bu gelişmelere ve baskılara dayanamayan Dâmâd Ferid Paşa kabinesi istifâ ederek, yerini Ali Rıza Paşa kabinesine bırakmıştır ki, bu kabine, milli harekete karşı oldukça iyi davranmıştır. Mustafa Kemâl, yeni hükûmetten üç dilekte bulunmuştur. Erzurum ve Sivas kararlarına uymak, Milli Meclisin (Mebusan Meclisi) toplanmasını sağlamak ve bu oluncaya kadar hükûmeti dış taahhütlerde bulunmaktan alıkoymak ve nihâyet barış konferansına gideceklerin güvenilir kimselerden seçilmesini temin etmek. Nihâyet, İstanbul hükûmeti, doğrudan doğruya Sivas Hey'et-i Temsiliyesi'yle temas kurarak, 19 teşrin I. 1919'da Amasya'da görüşmelere başlamış ve böylece, istemeyerek ve bilmeyerek Anadolu'daki Milli Harekât'ın doğruluğunu ve meşrûluğunu millet önünde tasdik etmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra Anadolu Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetinin gelişmesiyle, halkın kurtuluş hareketine olan inancı sür'atle artmaya başlamıştır.

Büyük Millet Meclisi ve Milli İrâdenin Teşekkülü:

Hâdiselerin hızla gelişmesi üzerine İngilizler, 1919 teşrin I. 'de Samsun'dan çekildikleri gibi, Cenûbî Anadolu'yu da andlaşmalar gereği Fransızlara terk etmişlerdir. Bu arada Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi, Sivas'tan ayrılarak 27 kânûn I. 1919'da Ankara'ya gelmiş ve burasını milli kurtuluş harekâtının merkezi hâline getirmişlerdir. İlk defa Sivas'ta çıkarılmaya başlanan *İrâde-i Milliye*'nin devâmı olarak *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi 10 kânun I. 1920'den itibaren Ankara'da neşre başlanmıştır. İstanbul'da,